

І ЛІТОПИС УКРАЇНСЬКОГО КРАЄЗНАВСТВА

УТВЕРДЖЕННЯ СУЧАСНОЇ УКРАЇНИ ТА ЗАВДАННЯ РОЗВИТКУ КРАЄЗНАВСТВА

Ось вже більше десяти років розвивається Україна як суверенна держава. Незалежна хода нашої Вітчизни набирає сили. Засадами для більш потужного утвердження державної ходи й реалізації потенційних можливостей України постають не лише економічні перетворення, але й відродження історичної пам'яті, духовності всіх народів, які проживають у націй державі. Для українського народу, що має багатовікову історію, цей період державотворення став третьою спробою з часів визвольної боротьби Богдана Хмельницького і, будемо сподіватися, найбільш успішною, увійти до сім'ї країн європейської та світової спільноти. Пройдений час, минулий період – це зовсім короткий відрізок розвитку на нових засадах за мірками світового історичного поступу. Однак вже нині є всі підстави стверджувати, що Україна як держава сталася, що її незалежна хода кардинальним чином змінила геополітичну карту світу. Адже поява в центрі Європи країни, що територіально, за кількістю населення та потенційними можливостями ставала в один ряд з провідними державами континенту, звичайно, не могла не позначитися на перебігу глобальних процесів.

В ХХ столітті, після розпаду Австро-Угорської імперії в 1918 році та розколу Європи внаслідок Другої світової війни на два антагоністичні табори, це стало третьою подією, що докорінно перекроювала стратегічні конструкції в прямому та переносному значенні Старого Світу. Не слід стверджувати, що це були зовсім немислимі конфігурація і розвиток складових континенту. Однак несподіваність реалізації і нові політичні виміри змушували світове співтовариство більш уважно та відповідально ставитися загалом до логіки і перебігу історичного процесу.

Історичним імперативом стало для нашого народу утвердження вищої справедливості, за якою за визначенням патріарха української державності Михайла Грушевського, "... повна самостійність та незалежність є послідовним, логічним завершенням запитів національного розвитку та самовизначення будь-якої народності, що посідає певну територію і має достатні задатки та енергію розвитку." І нині, з висоти понад десятирічного періоду сходження української державності, наша країна не є якимось феноменом чи викликом часу. Розвиток незалежної й суверенної України – це підтвердження історичної закономірності, це один із чинників без яких неможливо уявити нинішній світ та його поступ у третьому тисячолітті.

Для народів України існування та розвиток власної держави – це найвагоміший здобуток рубежа століть, це головна засада їх подальшого

розвитку. Врахування власного історичного досвіду та закономірностей цивілізаційного поступу значною мірою сприяло державному будівництву, реформуванню всіх сфер суспільного життя. Звичайно, не слід забувати й про чималі помилки, упущення, а то й окремі збочення, тяжіння до авторитарних методів у розв'язанні тих чи інших проблем в ході першого й децю романтичного етапу незалежного поступу держави. Адже на відмінну від Росії, країн Східної Європи – де існували сталі державні інститути, – Україні довелося їх розбудовувати так би мовити на ходу. Виходячи із традицій власного історичного поступу, а також, враховуючи закономірності та тенденції розвитку провідних країн світу, Україна визначила стратегічні орієнтири державотворення. До них належали: президентсько-парламентська модель організації державної влади, утвердження загально визнаних засад ринкової економіки і розвинутої демократії, принципи соціального партнерства та формування складових громадянського суспільства.

Подальший перебіг подій підтвердив доцільність і ефективність обраного курсу державотворення та проведення глибоких соціально-економічних реформ в нашій країні. Звичайно, що поставало досить багато ускладнень, проблем як політичного, так і економічного порядку. Певно, що найскладнішим комплексом проблем було реформування економіки країни, приведення її структури до потреб розвитку самостійної держави, а головне – інтересам людини. Адже в роки державного соціалізму біля 60 відсотків промислового виробництва було пов'язане з індустрією озброєнь, повсюдно панувала державна форма власності та централізація управління, про купівлю-продаж землі не могло бути й мови. В перші роки незалежності за визначеності у загальних рисах в якому напрямку йти, практично з нуля розпочиналися кроки – як це робити. Світовий досвід, практика окремих країн були досить слабо з'ясовані, а ще менше адаптовувалися до національних особливостей.

Зазначимо, що докорінні зміни форм власності, структури виробництва та системи його управління відбувалися на тлі поглиблення кризових явищ: гіперінфляції, скорочення інвестицій, наростання страйкового руху та відповідних впливів фінансових азіатської та російської криз. Всі ці явища значно посилювали кризове становище економіки України. Звичайно, що більшість закидів щодо величезної ціни, яку платить українське суспільство в період радикальних реформ справедливі. Порівняння з практикою інших країн молоді демократії в

Східній Європі, а також окремих держав на пострадянському просторі, з темпами та наслідками перетворень дають для цього підстави.

Проте вже можна сказати, що після тривалого і глибокого економічного спаду нарешті з'явилися ознаки оздоровлення економіки країни. Проведені реформи починають приносити певні результати. З 2000-го року почала стабілізуватися макроекономічна ситуація, зростати обсяги виробництва в більшості галузей промисловості, особливо у тих, що зорієнтовані на задоволення запитів людей – у легкій та харчовій. У порівнянні з попереднім роком у нинішньому 2003 році є також позитивні зрушення в машинобудуванні, металообробці, на транспорті, хімічній та інших сферах. Протягом останніх трьох років, як свідчить статистика, зростає валовий внутрішній продукт, а приріст продукції промисловості перевищив десять відсотків. Показово, що більше половини національного валового продукту виробляється на підприємствах недержавної форми власності.

Протягом останніх років значно активніше і послідовніше здійснюються реформи в аграрному секторі. Відбулося розпаювання земельних угідь, сертифікати на право володіти землею отримали біля 6,5 млн. громадян. В минулому 2002-гому році хлібороби забезпечили зростання врожайності на 10 - 12 ц зернових з кожного гектара. Саме в 2002 році Україна потужно заявила себе як солідний експортер зерна на світовий ринок. Тим самим є більше підстав для того, щоб селяни повірили у ефективність реформ. Поряд з цим зміни на краще тією та іншою мірою відбуваються у інших сферах: кредитно-фінансовій, бюджетній та ін.

Оглядаючись назад, слід однозначно ствердити, що суттєві трансформаційні зрушення відбулися у державному будівництві та політико-правовій сферах, закладаються необхідні підвалини громадянського суспільства. Україна сповідує ідею побудови сильної держави з інститутом президентства, утвердженням засад парламентаризму і чітким функціонуванням судової влади. Доленосні політико-правові документи новітньої історії нашої держави вийшли із зали українського парламенту – Верховної Ради України. І серед них: Декларація про державний суверенітет (1990), Акт проголошення незалежності (1991) та Конституція України (1996). Підсумком десятирічної роботи парламенту є формування нового правового поля держави. Так, до прийняття Декларації про державний суверенітет в Україні було близько 40 власних законів, а нині діють понад 500 українських фундаментальних законодавчих актів. Лише в минулому році було розглянуто вісім проектів кодексів, з яких Кримінальний, Бюджетний і деякі інші ухвалено в цілому.

За сучасної історичної доби в Україні сформовані нові політичні партії, незалежні профспілки, інші громадські організації. На порядок денний постає питання сприяння подальшому політичному структуруванню суспільства та формуванню стійкої багатопартійної

системи. Нас не повинна дивувати кількість політичних партій та громадських рухів (їх зараз більше 130), проте занепокоєння мають викликати відсутність справді народних, багаточисельних партій, а також радикалізм окремих політичних угруповань. Орієнтиром має стати утвердження партій парламентського типу, прихильних до конституційних принципів, захисту прав та свобод особистості, орієнтованих на парламентські методи завоювання влади через демократичні вибори.

Бажливим напрямком державотворення в Україні стало забезпечення толерантності у міжнаціональних відносинах. Адже нині на теренах нашої держави проживають представники понад 200 національностей, 35 із них вже утворили свої національно-культурні об'єднання. Конституція України передбачає рівні політичні, соціальні, економічні права, інші можливості для всіх народів.

Однак не все гаразд у нашій багатонаціональній родині. Складна етнопонаціональна ситуація зберігається у Криму. Сюди, на історичну батьківщину, повернулися понад 260 тисяч кримських татар. Їх облаштування, як і репатріантів-німців та інших народів, що постраждали за сталінських часів, потребує значних коштів та прогресивних підходів щодо вирішення питань громадянства, забезпечення житлом, роботою, землею, культурно-освітніми закладами тощо.

Суттєвою складовою політико-правової діяльності держави новітньої історії України постало духовне відродження суспільства, науки, культури і в тому числі релігії та церкви. За пройдені роки закладено солідну правову базу для розвитку освіти і науки, щодо реалізації принципів свободи слова, свободи совісті та права громадян на інформацію. Зasadничні принципи щодо всіх цих сфер найшли відповідне відображення у окремих законах та положеннях Конституції. Скажімо, нині практично повністю відновлено релігійну мережу. Постають із руїн перлини культової архітектури, відновлюються храми. В столиці це – Михайлівський собор, Свято-Успенський собор Києво-Печерської лаври та ін. Аналогічна робота ведеться повсемісно. Держава піклується про те, щоб відроджувалися народні традиції, релігійні свята, щоб існуюча напруженість у релігійному середовищі зійшла на нівель. Цьому підпорядковуються різні заходи, міжконфесійні зустрічі. Безперечно, що цій справі має прислужитися й візит папи римського Іоанна Павла II до України, що відбувся у 2001 році. Візит понтифіка, його конструктивна налаштованість без перебільшення, справлять позитивний вплив на утвердження толерантності, кращого взаєморозуміння представників різних конфесій нашої країни. З іншого боку, чотирьохденне перебування папи римського в нашій країні, проведенні ним богослужіння мали значний міжнародний резонанс, вони сприяли зростанню позитивного іміджу держави в світі.

Суверенна Україна, проводячи власну зовнішню політику, відкрила себе світу, ствердила повноправним суб'єктом загальноєвропейського

та світового процесу. Україна розташована у центрі Європи, вона знаходиться на перетині політичних, економічних та навіть екологічних інтересів наших близьких та далеких сусідів. Виходячи із об'єктивних чинників та перспектив власного поступу, Україна, здобувши незалежність, прагне досягти відповідного становища в системі міжнародних відносин, вона сповідує наступні засади. По-перше, безперечним пріоритетом наша держава зробила свій європейський вибір. Це несе не лише політичне навантаження, але й має призвести до утвердження "європейськості" у способі життя нашої країни, цінностей західної демократії, організації та діяльності державних і громадських інституцій.

По-друге, різновекторність (раніше – наголошувалося на багатовекторності) зовнішньополітичної діяльності уможливорює поєднання курсу на європейську інтеграцію з ефективним співробітництвом з країнами пострадянського простору, насамперед з Росією шляхом удосконалення системи відносин та раціоналізації структури економічних взаємовідносин.

По-третє, зміцнення і подальший розвиток поглиблених відносин з США, які впливають із узятих зобов'язань та наданих Україні гарантій у відповідності з відмовою нашої держави від ядерної зброї. Масштабність та глибина співпраці з цією надпотугою світу, а також з провідними державами об'єднаної Європи, постає також і суттєвим чинником успішного здійснення економічних та політичних реформ.

Наголосимо, що нарощування двосторонньої співпраці з сусідніми державами є запорукою зняття всіх недоречностей та проблем на двосторонній основі та створення так би мовити безпосереднього сприятливого навколишнього середовища для подальшого сходження нашої держави.

Незалежна Україна є активним учасником міжнародних миротворчих акцій, безпосередньо прилучається до побудови нової системи європейської і світової системи безпеки, визначальними чинниками якої є розвиток та оновлення діяльності таких організацій та структур якто: ООН, Європейський Союз, ОБСЄ, НАТО тощо. Без співпраці з ними неможливо уявити ні сучасного, ні майбутнього нашого континенту, ні зміцнення ходи суверенної України. Особливо актуальними ці підходи стають у світлі здійснених у США терористичних актів 11 вересня 2001 року і відповідно війни проти Іраку у 2003 році.

Пройдені роки для утвердження України були непростими. Нашій державі довелося переживати чимало труднощів та невдач, нерідко загострювалося соціально – політичне та економічне становище. Ще й нині вдаються взнаки наслідки не лише кризових явищ, але й багатьох помилок та прорахунків перших років перехідного періоду. Почасті загострюються відносини поміж парламентом та президентом, часті зміни уряду не сприяли чіткому дотриманню стратегії та

належних темпів у проведенні реформ. Зловживання владними ресурсами з боку виконавчої влади, недотримання принципів свободи слова та інформації в той чи інший період викликали занепокоєння в Раді Європи, у державах розвинутої демократії, широкого загалу нашої країни.

Крокуючи в майбутнє, Україна має взяти на озброєння головні уроки пройденого етапу державного поступу про те, що простих і швидких рішень не існує, що утвердження демократії потребує неухильного дотримання відповідних принципів та свобод, зміцнення інститутів громадянського суспільства. Подальше утвердження нашої країни вимагає цілеспрямованої тривалої і напруженої праці всіх гілок влади, жорсткого прагматизму у виведенні народногосподарського комплексу на траєкторію стійкого економічного розвитку. Подальша політична структуризація суспільства, проведення політичної реформи, удосконалення діяльності державних органів владно вимагають формування відповідного правового поля. Залучення все ширших верств населення до економічних та соціально-політичних перетворень на засадах західної демократії – це мета і засіб утвердження України, її зростання в третьому тисячолітті.

Поряд з цими завданнями все більш відчутними є й проблеми розвитку духовності, національно-патріотичного виховання, формування, особливо у молодій генерації, історичної пам'яті та гордості за свою Батьківщину. Власна історія нашого народу має стати зрозумілою і притягальною для кожної молоді людини, кожного громадянина України. Велике, якщо не провідне, значення у вирішенні цих проблем посідає краєзнавство, його історична складова та літературно-мистецька, духовна і пам'яткознавча робота. Любов до рідного краю, нашої Вітчизни – це ті святі почуття, які кожен проносить протягом всього свого життя у власному серці. Адже процес так би мовити соціалізації молоді людини, громадянина починається з його ставлення до рідної неньки, родини, наслідування кращих рис своїх батьків, з усвідомлення себе особистістю. Саме краєзнавство заторкує найтонші струни душі людської, відгукується на потяг до витоків рідоводу, органічно пов'язує знання минулщини та сучасності рідного краю. Тепле ставлення до рідного села, міста, країни ґрунтується, як правило, на добрих впливах та власних спогадах дитинства і юнацьких років.

Підкреслю, що краєзнавство як самодіяльний громадський рух українських учених-краєзнавців виникло в кінці XIX – на початку XX століття. У 20-х роках XX століття українське краєзнавство починає розвиватися як наука. Цьому сприяє утворення при історичній секції тогочасної Всеукраїнської Академії наук Українського комітету краєзнавства, декількох краєзнавчих комісій порайонного дослідження історії України. Досягнення краєзнавства 20 – 30-х років, національно-культурні ініціативи кінця 50 – 60-х років створили добрі передумови для

відновлення у 1990 році діяльності Всеукраїнської спілки краєзнавців.

Зазначу, що краєзнавство має у нашій країні добрі традиції, гарні здобутки й воно все більше постає багатовимірним явищем. Маючи з глибинними витокami і багатотраждальну історію, український народ, інші народи нашої держави завжди дбали про збереження матеріального та духовного доробку попередніх етапів та епох. Багата не лише історія, а й культура, її духовна та матеріальна складові у народів, що населяють нашу Вітчизну. Вбачаючи у краєзнавстві велику силу й джерельну наснагу для подальшого розвитку України, наша держава піклується про те, щоб цю справу вести цілеспрямовано та плідно.

Останнім часом спостерігається активізація краєзнавчої роботи. Так, з'явилися солідні видання з різних проблем регіонального краєзнавства, зросла увага до цих проблем з боку музеїв, окремих дослідників, академічних інститутів, проведено декілька конференцій з історичного краєзнавства, а також ряд регіональних конференцій тощо. Інститут історії України, Інститут археології, Інститут мистецтвознавств, фольклористики та етнологія імені М.Т. Рильського Національної академії наук ведуть велику науково-дослідницьку роботу в сфері краєзнавства. Велике значення для подальшого розвитку мав досвід видання багатотомного зібрання (26 томів) «Історія міст і сіл України», яке започаткувало новий напрямок вітчизняної історіографії.

Нині краєзнавство має досить солідну базу та надійний підмурок. Державні органи незалежної України взяли під опіку понад 160 тисяч пам'яток історії та культури, вони переймаються турботою про всі вітчизняні міста та села, яких нині понад 30 тисяч. Далеко не кожна нині значуща країна має таку кількість історичних міст, пам'яток культури. Скажімо, в Україні понад 800 міст, селищ міського типу та понад 5000 сіл, що почитають більш як трьохсотлітню історію. Біля 40 найстаровинніших міст взято під державну охорону згідно з урядовими рішеннями.

Варто наголосити, що на сучасному етапі до краєзнавчої роботи долучається молодь, юнаки та дівчата середніх шкіл, широкі загони студентства. Нині все більше відроджується краєзнавчих організацій, відповідних студій тощо. Цьому сприяє пильна увага державних органів та резонанс, якого набуло відзначення у 2001 році 75-річчя Всеукраїнської спілки краєзнавців.

З радістю відзначаю, що до цієї славної роботи має добру причетність Міжрегіональна Академія управління персоналом і наш Українсько-Азербайджанський інститут соціальних наук, кафедра історії України. Наш Інститут в 2003 році провів вже третю міжвузівську студентську науково-практичну конференцію з питань краєзнавства. Підготовлені доповіді не залишають байдужими нікого із учасників та гостей конференцій. Палка любов та добрі знання рідного краю, визначних пам'яток нашими студентами – це свідчення того, що історична

пам'ять, спадкоємність у молодій генерації формується вже в ці роки. Промовистим є й той факт, що студенти різних спеціальностей та інститутів прагнуть підготуватися й взяти участь у роботі конференції. На порядку денному постало питання створення осередку краєзнавців в МАУП. Однак такий підхід має сповідувати кожний вуз нашої молоді незалежної держави.

В Україні за часів незалежності сформована солідна політико-правова база щодо розвитку краєзнавства. Верховна Рада 16 березня 2000 року прийняла Закон «Про охорону культурної спадщини», який відображає правові та організаційні засади діяльності у цій царині. Президент України Л.Д.Кучма видав указ від 23 серпня 1999 року, яким було встановлено День пам'яток історії та культури. Кабінет Міністрів України постановою від 10 червня 2002 року за № 789 затвердив Програму розвитку краєзнавства на період до 2010 року. В ній зокрема визначено, що до цієї справи залучаються Міністерство освіти і науки, Міністерство культури і мистецтв та інші міністерства й відомства.

Координацію роботи покладено на Національну Академію наук України. В числі заходів Програми є видання багатотомного зібрання «Історія міст і сіл України» у новій редакції. Всеукраїнська спілка краєзнавців віднесена до числа творчих спілок.

На сучасному етапі духовного відродження й подальшого поступу незалежної України вагомим надбанням має стати громадський рух та наукові дослідження історичного краєзнавства. Воно покликане сприяти відродженню духовності, історичної пам'яті, формування у громадян і передусім у молоді любові до рідного краю, національного патріотизму, високої поваги до людини та свідомого ставлення щодо збереження історико-культурного надбання.

Перед Міністерством освіти та науки, Академією педагогічних наук країни поставлено завдання впровадження викладання краєзнавства у вищих, професійно-технічних та загальноосвітніх навчальних закладах. На цілому ряді факультетів педагогічних університетів має вестися підготовка педагогічних фахівців з набуттям одночасно спеціальності вчителя-предметника та педагога-організатора позакласної роботи за туристсько-краєзнавчими напрямками.

Виходячи з того, що краєзнавство залишається ще недостатньо розвинутою галуззю науки, що покращення вимагає його інформаційне забезпечення, передбачається видання ґрунтовних дослідницьких робіт з історії українського краєзнавства, розроблення термінології у цій сфері, складання бібліографії краєзнавства тощо.

То ж до цієї великої й досить необхідної роботи маємо долучитися й ми – перш за все, професорсько-викладацький склад і студенти Інституту соціальних наук, а також й інші інститути Академії. Певно, слід і в подальшому передбачати у навчальному процесі та у позанавчальних заходах складові нашої краєзнавчої роботи.

Оскільки ми як вуз готуємо фахівців для нинішнього та для майбутнього розвитку України, варто домагатися впровадження краєзнавчої тематики до викладання різних дисциплін. Також слід більш ширше залучати до наших вже традиційних краєзнавчих конференцій все ширше коло учасників, а також студентів інших вузів та навчальних закладів.

Приємно відзначити, що нашим частим гостем є Герой України, відомий український учений-історик, державний, громадський діяч, академік НАНУ, Голова Всеукраїнської спілки краєзнавців Петро Тимофійович Тронько. Він був фундатором руху краєзнавців, натхненню й самовіддано працює у цьому напрямку, став

Література:

1. Конституція (Основний Закон) України, прийнята 28 червня 1996 р. – К., 1996. – 80 с.
2. Кучма Л.Д. Європейський вибір України. – К., 2002. – 96 с.
3. Закон України від 16 березня 2000 року “Про охорону культурної спадщини” – К., 2000.

неперевершеною постаттю вітчизняних краєзнавців. Думається, що наступним кроком нашої співпраці має також бути заснування дієвого осередку Всеукраїнської спілки краєзнавців МАУП та інститутів.

Вся ця діяльність наша незалежним чином спроможна прислужитися тому, щоб зміцнювалися почуття любові до України у студентської молоді, щоб побутувала глибока шаноблива повага до вікових славних традицій нашого народу. Знання рідного краю спроможне духовно збагатити кожного із нас, сприятиме вихованню та зміцненню нездоланної відданості Батьківщині, толерантності у відносинах з іншими народами та країнами.

4. Постанова Кабінету Міністрів України від 10 червня 2002 року № 789 про затвердження “Програми розвитку краєзнавства на період до 2010 року”.
5. Тронько П.Т. Історичне краєзнавство – невід’ємна складова сходження суверенної України //Трибуна – К., 2002. – № 5-6. – С.20-23.

